

Knjiga Slovenska.

§. 45.

Slovstvo slovénsko se loči v staro in novo. — Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih Brizinskih spomenikih sega morda celó v IX. vek, in v naslednjih ni brez književnega sledú, pričelo se je znatno vendar še le v XVI. stoletju, a prvi njegov slovničar bil je prvi buditelj za stari jezik slovanski. V slovnici l. 1584 „Arcticae Horulae“ šteje A. Bohorič koj v naslovu osmero slovanskih jezikov ter petero pisav; v posebnih zgledih kaže Glagolico in Cirilico ter s to sorodno malo- in velerusko azbuko, naposled pa latinsko-kranjsko abecedo, ktera se po njem imenuje „Bohoričica“. V predgovoru trdi, da kar jih je dotlej spisovalo zgodovino ter preiskovalo ljudstev izvirek in nrave njihove, vsi se vjemajo v tem, da Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slaveni so isti narod ter onega in taistega izvirka, narod starodaven, čegar Slovenska beseda se razširja po največem delu sveta itd. — Kar je v tem oziru trdil Bohorič, to so nekako ponavljali Megiser, Valvasor, Marko Pohlin, nekoliko bolje že Linhart o starem našem jeziku.

Še boljše je pisal o tem jeziku Japel, ki je v rokopisu zapustil odgovor na vprašanje: „Welche aus den verschiedenen slawischen Sprachen man der Jugend zur leichtern Verständniss der Russ., Poln., Böhm., Dalm., Kroat., Krainer. und übrigen slawischen Mundarten beibringen solle“, češ, idioma Slavo-Carniolicum t. j. stari naš jezik slovanski. — Temu v dokaz je Jarnik sestavil ter še pred Dobrovskega „Institutiones“ priobčil: „Kleine Sammlung solcher altslawischen Wörter, welche im heutigen windischen Dialecte noch kräftig fortleben. Ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslovenischen Büchersprache“. — V ta namen je marljivo nabiral starih spomenikov, knjig in rokopisov slovanskih Žiga Zojs (Carniolana, Slavica Glagolitica et Cyrillica); mnogo pisal Vodnik v „Lublanskih Novicah“ l. 1797—99, v Pismenosti (Smotriski, Lomonosov, Azbuka, cf. Slovar); največ v dejanju izvrševal dr. J. Zupan (Cf. Vorzug des Krainischen vor dem Russischen u. Serbischen; Die acht glagolitischen Klöster im Königreiche Illyrien; Krajnski Nestorček; Ueber das slavische Evangelium zu Rheims (pr. Jezičnik XV. str. 37); Krajnec dolžen hrovatenja: Bukve glagolic berimo! — Dédov krémľja bister vir! — Zraven krajnskih poišimo — Lep Cirilovi psaltír itd.). — Jako živo in budno je, kar so o naših blagovéstnikih sv. Cirilu in Metodu pisali na pr. Ravnikar („Tako je sveti Ciril pred devetimi vekmi ali devet sto letmi že pisal v našem jeziku“), Kreml, Slomšek, Hitzinger itd., kar je znano že iz „Knjige Slovénke“.

Prva in prava dva buditelja staroslovénke véde izmed Slovéncev sta pa Kopitar i Miklošič, i to dva cara slovinska (iz krvi naše braće cf. Kurelac) na književnem polju slovanskem.

Dobrovský in Kopitar odprla sta vrata v hram starega jezikoslovstva slovanskega. Njun dasi skromen naslednik je bil i Metelko. Pokazal je to že v „Lehrgebäude der Slow. Sprache 1825“ in v „Anhang zur Vorrede 1848“ pa v svojih naukih. Miklošič mu je o priliki l. 1849 pisal: „Vaša gramatika našega milega maternege jezika je najprvič mene podbodla se tudi starega bolje izučiti, kakor se to navadno godí“. L. 1849—50 pa 1853—4 je Metelko dvakrat v tednu javno razlagal staroslovenščino posebej bogoslovcem in dijakom tega nauka željnim. Narekoval je razun oblikovja nekoliko iz Ostromira in svojih Brizinskih spominkov itd. Kar sta Miklošič v Beču in Hanka v Pragi na svetlo dajala staroslovénskih stvari, to si je Metelko pridno naročeval ter razširjeval med svojimi učenci. Nekterikrat je v zborih Zgodovinskega društva govoril o slovénski knji-

ževnosti, kar so potem priobčile „Mittheilungen des histor. Vereins 1856—8“, nekatere stvari je zapustil v rokopisu.

L. 1854 je v Celovcu prišla na svetlo „Slovenska Slovnica s kratkim pregledom Slovenskega Slovstva ter z malim Cirilskim in Glagoliškim Berilom za Slovence“, ktero je spisal A. Janežič učencem srednjih šol po najboljih dotedanjih slovniških delih v jeziku slovenskem, kajti dotlej se je slovenščina razlagala po nemško. Večletna skušnja nas je prepričala, da vsak nauk, torej tudi jezikoslovni, tam najlepše in najveseliše napreduje, kjer se učencem v domačem, ne pa v tujem jeziku razlaga in razjasnuje. . . Današnje dni ne more več zadostiti znanost samo enega slovanskega jezika. . . Naša slovenščina je naravna hči staroslovenščine; zato je nam pred vsim drugim potreba, se na staro ali cerkveno slovstvo naših prededov ozirati. V ti namen smo tu staro cirilsko in glagoliško azbuko z malim staroslovenskim berilom dodali, da se morejo naši Slovenci saj s starim pravopisom soznaiti. Sploh pa zavračamo prijatelje staroslovenščine na izvrstna dela našega preučenege jezikoslovca prof. Miklošića. — Ker je omenjeno staroslovensko Berilo nekaj časa rabilo srednjim šolam, zložil sem po Janežičevem nasvetu „Kratko staroslovensko slovnico l. 1863“, ktera je tedaj mnogim služila na korist. Kolikor že je pospeševal staroslovensko vedo „Zlati Vek“ in v njem razprave: Sveto pismo in slovensko slovstvo. Nestor rusko-slovenski letopisec. — Staroslovenščina, sp. P. Ladislav Hrovat (str. 254—289).

L. 1865 izdal je na Dunaju dr. Miklošič „Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred“, ktero po kratkem predgovoru ima v prvem delu zgodovino stare slovenščine z nekaterimi izgledi (str. 7—18), potem zgodovino nove z natisnjenim spomenikom Brizinskim II. itd. — Druga izdaja l. 1881 (Miklošič-Navratil). „Dasiravno je naš jezik uže v devetem stoletju nekaj različen bil od pravega staroslovenskega jezika, in se je od tistega časa do zdaj jako premenil, pa se vendar more reči, da je sedanji slovniški jezik staroslovenskemu najpodobnejši v glasih, v podobah imenskih in glagolskih, in v besedah. V knjigi, ktera ima pokazati premembe, ki jih je slovniški jezik pretrpel od najstarih do naših časov, ne smé manjkati vzgledov staroslovenskega jezika (str. 1)“. — Ta namen pospešuje tudi „Slovenska slovnica za srednje šole“ l. 1884, ktero je spisal J. Šuman po načelih in bogatih zbirkah Miklošičeve slovanske slovnice, da bode po učenju mladini jezik naš, kakor je bil nekdanj najrazširnejši in prvi vrstnik latinskemu in grškemu jeziku, i dandanes v časti in poštenju, samosvesten vrstnik olikanim drugim jezikom (str. VIII).

§. 46.

Bohorič kaže že v naslovu Glagolico in Cirilico; jeli pisala se v glagoliški in cirilski azbuki tudi novoslovenščina? — „Kranjci so pisali svoj jezik glagoliški še v šestnajstem veku; cirilski nikdar“, piše Linhart (Vers. ein. Gesch. v. Krain, II. pg. 357), in v opombi pravi, da se glagoliški rokopisi še tu in tam nahajajo po Kranjskem. V sredi tistega stoletja je namestu glagoliških črk nesrečno jel rabiti latinske Truber, in takrat je Ljubljana zgubila glagoliško tiskarno, kar dokazem v nadaljevanju te zgodovine. A smrt ga je prehitela, da tega ni mogel dokazati.

„Krajnci so pisat znali, preden so bili ločeni od slovincov na unim kraji Donave. . . Slovenci imajo dvoje čerke, ene se imenujejo: Bukvica, druge kjurilica; bukvica je v navadi per slovincih ta kraj Donave; kjurilica uni kraj Donave. . . Krajnci z latinskimi čerkami pišemo; je še le navada od dva sto leta in štirideset let, kar je Primas Trubar en Lublanski korar tako pisat začel. Popred so Krajnci z glagolitskimi čerkami pisali, kakoršne imajo še današnji dan korarji v Bakri, Senju in v Dalmaciji. — Glagolitski jezik je nekdani čisti slovenski jezik. Sedaj ga noben slovenec popolnim na tanko

nezastopi; vunder je tak, de bi se ga v kratkim vsi slovinci lahko zastopit navadili, ako bi se duhovno opravilo po njemu imelo . . . Kdo inu kdaj je glagolitske čerke znajdel, se na tanko nevé. Modri možje so te misli, de per eni glihi pred trinajst sto letmi so bile znane, to je okoli petiga stoletja po Kristusovim rojstvi . . . Zlasti si je perzadel vero inu jezik pogmerati en grekiski mašnik Konstantin, kateriga so kristiani Zirillus imenovali. Od tiga Zirilla so zirilske čerke, katere so po celi Moškovii še današni dan v navadi . . . Krajnci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstiga stoletja . . . Tako piše Vodnik v „Lublanske Novice“ l. 1798. In l. 1797 je pisal: „Stari bukviski jezik ima veliko podobnost z našim krajnskim. Bukviski se taisti imenuje, v katerim so bukve od nekdaj pisane. Čerke niso latinske, ampak cirilske inu glagolitske; to je: stare slovenske. Te imajo podobo z grekiskemi. Tukaj v Lublani se najde več sort bukv tiga bukviskiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto Pismo, brevirji, besediša, pesme, druge pisanja inu gramatike, to je: jezikov nauk; od kateriga bomo en drugi krat več govorili, naše krajnsko pomankanje bogatili, inu po bukviskim popravljali, kar smo se od stare korenine na stran zašli itd.“ (Jezičnik XIV. 1876. str. 10. 12).

Kumerdej pripoveduje (krog l. 1780), da nédavno so bile pri podružnici v Lancovem na Gorenjskem glagoliški pisane mašne bukve. — Kriška duhovnja pri Trziču je, kakor se bere v starih listinah, tožila nekoga „Presbyter Glagolita“, kateri je ondi iz glagoliških bukev bral sv. mašo, in na to mu je l. 1617 ljubljanski vladika Tomaž Hren to reč ustavil (Kop. Gramm. 30). — V Dolini pri Trstu se v župnijski knjižnici hranijo glagoliški zapisniki (kvadirne ali legištri) od l. 1605 do 1610. Ti zapisniki so nam v dokaz, kako so tačas čislali naši pračetje svoj jezik, in kako marljivo ga rabili duhovniki v cerkvenih opravilih in morebiti tudi v navadnem življenju (Zg. Danic. 1867 l. 23). — Črniška cerkev poleg Gorice ima v starem misalu glagoliški napis, da se je v Kamenah pri Črničah še l. 1580 „etsi exceptionaliter“ slovenska maša pela in to vpričo Videmskega škofa in vseh tistih, ki so bili z njim (Slov. Prijatelj l. 1863; Novic. l. 1864). — Glagolski ulomček, kos evangelija sv. Mateja 19, 3—11 v srbsko-slovenskem jeziku, našel se je l. 1856 na platnicah starega urbarija iz pergamena v grajščini na Turnu pred Dvorom nad Kranjem (Kres V. str. 480—81). — V Istri so že l. 1275 opisali meje oglejskih in goriških posestev v treh jezikih t. j. v slovenskem (z glagolico), latinskem in nemškem (Zvon III. str. 812) itd.

Žal, da so slovanska ljudstva z verstvom sprejela največ ali latinske ali nemške črke, svoje pa, katerih ena namestuje po tri ali štiri (sch, tsch), prepustila Ilircem in Rusom, pravi Gutschmann l. 1777 (Jezičn. XXII. 1884. str. 44). — P. Marko Pohlin je pisal o sv. Hieronimu Stridonskem (Shent Hierolym sokup slavenskeh zherk v. Krajn. Gram. 1783): Quod Patriam nostram singulariter attingit, est . . . inventio litterarum, characterum inquam Glagoliticorum hisque characteribus scribendi ratio. Quod Alphabetum Bukvize communiter appellatur . . . Cyrillicis characteribus, quos Cyrillus (Chyrull sokup drugeh slavenskeh zherk) ad tonum vocis exprimendum invenit et Slavicis nominibus insignivit (Biblioth. Carnioliae) etc. — Valvasor pripoveduje mnogo o nekdanjih Slovanih, o njihovem jeziku, kaže Glagolico in Cirilico, češ, ona je Hieronimova, ta Cirilova, ter ima Očenaš v 13 narečjih slovanskih (1689. II. 6). — Ravno tako Megiser l. 1612 celó trdi: Methodius, ein geborner Windischer, ist auch ins Beyerland, Steyer-mareck, Khärndten und Crayn zu den Winden kommen. — Szueti Hieronim Doctor zlouen, vnoge knige diachkim iezikom popiza, i Glagolzku knigu i Pizmo on naide i zprau, piše Vramecz l. 1578. —

L. 1560 so Jugoslovani za svoje rojake napravili na Nemškem glagoliške in l. 1561 cirilske črke, in knjige, ki so jih tedaj slovenski pisali Truber, J. Dalmatin, Bo-

horič itd., sta hrvaški in srbski prepisovala zlasti Anton Dalmatin in Stepan Konsul Istrijan. Ta je bil s Truberjevim novim zakonom, ki ga je prepisal v glagolico, že l. 1559 v Metliki, kjer se je posvetoval z nekterimi, ki so ga hvalili, da bode to pismo umevno in koristno Slovanom od Jadre do Carigrada, in uni je šel l. 1561 iz Ljubljane na Nemško. Da so takrat tako na lahko občevali med seboj bodisi v pismu nemškem ali latinskem, glagoliškem ali cirilskem tudi v naši domovini, to je že dokaj velike pomembe (Vid. Šaf. Gesch. d. südslaw. Lit. I. 1864; Iv. Kostrenčič Urkundl. Beiträge z. Gesch. d. prot. Lit. der Südslaven 1559—1565. Wien. 1874; Jezičn. XXI. 1883. str. 12. 13).

„Leto Orthographio Slovenskiga Pisma, smo mi zvestio inu z dobrim svitom zastopnih Bratov tako postavili. Inu spomislili tudi na več našiga Imena inu Iezika Lüdy, Kijr so okuli nas, Dolence, Istriane, Vipavce etc. kateri, skorai povsod čistěši slovensko govore, kakor mi po kranju inu koroški deželi, do polu nembški. Inu so edni navaieni na to staro Slovensko, Hervatsko ter Čurilsko Pismo. Bog ôtel pak, da bi to isto, zlasti Čurilsko lepo Pismo, mogli spet v Lüdi pèrpraviti. Kadar pak nei dobro mogoche, za vbuztva stran, za volio Turske sille . . ., smo tako začeli naiveč zlatinskimi puhstabi pisati inu drukati“ itd., piše Seb. Krell v Postilli l. 1567 (Jezičn. XXI. str. 5).

Prva slovnica o novoslovenščini — *Arcticae Horulae* — ima v sebi Glagolico in Cirilico in Bohorič, kateri jo je spisal l. 1584, razlaguje ji tako, da se vidi, da je dobro poznal obé. V predgovoru pripoveduje, da mu je dana bila naloga sestaviti latinsko-kranjski pravopis, da bi z latinskimi črkami pisalo se narečje, ki se govori po vsem Kranjskem in po večem delu Štajarskega in Koroškega, kajti raba one stare pismenosti, Cirilske in Glagoliške, je v ljubi naši Kranjski, pravi, malo da ne propala, skoro izginila — „latino caractere, quandoquidem iam usus illius antiquae literaturae, Cyrillicae et Glagoliticae, in Carniola nostra fere intercidisset“, in to se popolnoma vjema s tem, kar trdi že Krell, Linhart in za njim tudi Vodnik.

Po vsem tem je verjetno, da se je i naš jezik pisal kedaj glagoliški in cirilski ter da se je staroslovenščini na zahodu med Slovenci godilo skoro ravno tako, kakor med Hrvati, Srbi, Bolgari, Rusi in tudi med Čehi.

Dr. Ivan Anton Scopoli

V spomin stoletnice njegove smrti. Spisal Fran Kocbek.

(Dalje.)

Leta 1763. dal je Scopoli mej ljudi knjigo: „*Entomologia Carniolica*“, kjer je opisal 1153 kranjskih žuželk. K tej knjigi jel je pozneje izhajati atlant s podobami, a Scopoli ga je pri 43. bakreni tabli ustavil, ker mu menda slike niso dopadle ter je baje vse uničil. Omenjeni atlant ni prišel v knjigotrštvo in užé l. 1785 se na Dunaji ni več dobil (Fuesli, Neues Magazin f. Entomologie, 1785, t. II., p. 364). H. Hagen je podobe obširno opisal v „*Stett. ent. Zeitschr.*“, 15. letnik (1854), str. 81—91. Na str. 83. pravi Hagen: „O nenavadni redkosti teh bakrenih tabel priča še okolnost, da jih še, kolikor je meni znano, ni noben entomolog, celó v specijelnih monografičnih delih, ni spomenil. Znabiti je ta po meni ogledan eksemplar jedini rešen pred ugonobljenjem“. K temu naj pridenemo, da je v prirodopisni zbirki ljubljanske vélike realke 1 izvod iz zapuščine J. Ferd. Schmidt-a, jeden pa v knjižnici c. kr. zool. dvornega kabineta na Dunaji.

Kako so vrstniki Scopolija kot entomologa častili, vidimo najbolje iz Linnéjevega pisma, kjer pravi, da je iz te kranjske entomologije, „ki jo je dobil z velikim trudom iz Belgije in dal za same podobe 3 cekine, zajemal več veselja, nego iz sto cekinov“ . . .